

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

יש שוני בין קריאת התורה בתשעה באב לקריאת התורה בשאר התעניות. כמו כן מצאנו שיש הבדל בתשעה באב בין קריאת התורה בשחרית לקריאת התורה במנחה, ויש להבין את טעם השינויים, ומתוך עיון ולימוד הנושא יתבררו גדר ויסודות קריאת התורה בתענית ציבור ובתשעה באב.

קריאת התורה וההפטרה בשחרית בתשעה באב שונה מכל התעניות

א. בכל תענית ציבור קוראים בתורה את פרשת 'ויחל', ומפטירים בקריאת 'דרשו ה' בהמצאו', כמובא במסכת סופרים (פרק יז הלכה ה).

לעומת זאת, קריאת התורה וההפטרה בתשעה באב בשחרית, שונות מכל תענית ציבור, כדברי הגמרא במסכת מגילה (לא, ב) "בתשעה באב גופיה מאי מפטירין, אמר רב איכה היתה לזונה (ישעיהו פרק א). מקרא מאי, תניא אחרים אומרים ואם לא תשמעו לי (ויקרא פרק כו). רבי נתן בר יוסף אומר עד אנה ינאצני העם הזה (במדבר פרק יד). ויש אומרים עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר פרק יד). אמר אביי, האידנא נהוג עלמא למיקרי כי תוליד בנים (דברים פרק ד), ומפטירין אסף אסיפם (ירמיהו פרק ח)". וכפי שנפסק להלכה בדברי הרמב"ם (הלכות תפילה פרק יג הלכה יח) וברמ"א (סי' תקנט סעי' ד) "בתשעה באב קורין בשחרית 'כי תוליד בנים', ומפטירין 'אסף אסיפם' נאם ה'". ובמנחה קורין 'ויחל משה' כשאר ימי התעניות. ובשאר התעניות שאנו מתענין על מה שאירע לאבותינו, קוראים בשחרית ומנחה הראשון קורא 'ויחל משה' ארבע פסוקים, וקורא השני והשלישי מ'פסל לך' עד 'אשר אני עושה עמך'".

הרי לנו שני הבדלים בין קריאת התורה וההפטרה בתשעה באב לשאר התעניות:

[א] בתשעה באב בשחרית, קוראים בתורה בפרשת 'כי תוליד בנים', לעומת שאר התעניות שקוראים פרשת 'ויחל משה'.

[ב] בתשעה באב בשחרית, קוראים בתורה ומפטירין בנביא בספר ירמיהו 'אסף אסיפם', שלא כבשאר תעניות בשחרית, שקוראים בתורה אך לא מפטירין. ויש להבין את פשר ההבדלים.

טעה בקריאת התורה בתשעה באב ובתעניות וקרא בפרשת השבוע

ב. כאשר טעו וקראו בשבת במנחה או בימי שני וחמישי את הקריאה הלא מתאימה לפרשת השבוע, הסתפק המשנה ברורה (סי' קלה ס"ק ד) ולא הכריע בדבר: "אם טעו וקראו להשלשה קוראים בפרשה ראשונה של סדר שבוע העבר או של שבוע הבא לאחר שבוע זה, אם הוא מעכב בדיעבד או לא, עיין בפתחי תשובה שהביא דעות האחרונים בזה". אולם בערוך השלחן (סי' קלה אות ה) פסק ש"אינו צריך לחזור ולקרות, דכיון דאינה עולה לקריאת הצבור, שהרי בשבת הבא יקראוה מחדש, ולא נתקן אלא כדי

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

שלא יהיו ג' ימים בלא תורה ומשום יושבי קרנות, ולכן בכל מה שקראו יצאו ידי חובתן. ואפילו אם נזכרו באמצע הקריאה, נלע"ד דמה שקראו קראו והמותר יקרא במה שנצרך היום לקרות".

ואילו בתענית, כאשר טעה בקריאת התורה וקרא בפרשת השבוע, כתב בספר שערי אפרים (שער ח אות קי) "בתענית שקורין בשחרית ויחל, אם חל בב' וה' וטעה וקרא בפרשת השבוע, אין מחזירין אותו, אפילו נזכר באמצע הקריאה". והוסיף על כך בפירוש שערי רחמים שם: "וממילא נשמע דאם חל יום התענית בשאר ימי השבוע, דאין בהם קריאת התורה זולת ימי התענית, אם קראו בענין אחר יפסיקו בקריאתן ויקרא בפרשת ויחל".

אולם כאשר טעו בקריאת התורה בתשעה באב, כתב השערי רחמים: "ובתשעה באב אם חל בב' וה' חוזרין וקוראין סדר קריאת ט' באב אף שקראו מספר התורה בפרשת השבוע". וצ"ב מדוע שונה דין הקורא בתענית בטעות בקריאת יום ב' וה', שאינו חוזר לקרוא את קריאת התענית, לטועה בתשעה באב, שצריך לחזור ולקרוא בתורה את הקריאה הנכונה.

עליית אֶבֶל בתשעה באב בשחרית ובמנחה

ג. מלבד ההבדל בעצם קריאת התורה בתשעה באב בין שחרית למנחה, מצאנו חילוק נוסף בין הקריאה בשחרית לקריאה במנחה, לענין עליית אֶבֶל לתורה, אך מתחילה יש להקדים בבירור איסור לימוד תורה לאֶבֶל ואיסור לימוד התורה בתשעה באב.

במסכת מועד קטן (טו, א) מובא: "אֶבֶל אסור בדברי תורה, מדקאמר רחמנא ליחזקאל [הַאֲנֵק] דום". ועוד אמרו (שם כא, א) "תנו רבנן אלו דברים שאֶבֶל אסור בהן... לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובהש"ס ובאגדות". וכן נפסק בטור ובשו"ע בהלכות אבלות (יו"ד סי' שפד סע' א) "אֶבֶל אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ואסור לשנות במשנה תלמוד הלכות ואגדות. ואם רבים צריכים לו מותר".

והאיסור ללמוד תורה בתשעה באב מובא במסכת תענית (ל, א) "כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, אסור באכילה ובשתיה, ובסיכה ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות. אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות ושונה במקום שאינו רגיל לשנות, וקורא בקינות, באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, משום שנאמר (תהלים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב". וכן נפסק בשו"ע בהלכות תשעה באב (או"ח סי' תקנ"ד סע' א) "אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה ואם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם".

נשאלת השאלה, מדוע נצרכו שני לימודים **שוניים** לאיסור הלימוד לאֶבֶל [האנך דום] בימי אבלותו, ובתשעה באב [פקודי ה' ישרים משמחי לב], והרי אפשר היה ללמוד את האיסור ללמוד בתשעה באב מהאיסור לאֶבֶל ללמוד תורה. והיה מקום לומר, שהנפק"מ בין הלימודים, האם מותר לקרוא ב'דברים הרעים' שבספר ירמיה. בתשעה באב, מכיון שהלימוד מהפסוק 'פקודי ה' ישרים משמחי לב', האיסור הוא להיות בשמחה, ולכן אסור ללמוד רק בדברים משמחים [כמפורש בגמרא ובשו"ע]. משא"כ אֶבֶל, שהאיסור נלמד מהפסוק 'האנך דום', עליו להיות 'דומם' מדברי תורה, ואסור ללמוד גם ב'דברים הרעים'. ובאמת נחלקו רבותינו הראשונים האם מותר לאֶבֶל לקרוא ב'דברים הרעים' בימי אבלו, כמובא בתוספות במועד קטן (כא, א ד"ה ואסור) "בתשובת רבינו יצחק זקני כתב כי רבינו יעקב היה אוסר בימי אבלו

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, מדלא תני ליה בשמעתין כמו תשעה באב שיליה תענית (דף ל, א). ובימי זקנותו חזר והתיר. ובירושלמי אמר אבל שונה במקום שאינו רגיל, משמע ששונה כמו בתשעה באב. שתי הדעות הובאו בטור (יו"ד סי' שפד סע' ד) שהכריע כדעת אביו הרא"ש, שמותר לאָבֿל ללמוד בימי אבלו ב'דברים הרעים'. וכן נפסק בשו"ע (שם) "אָבֿל מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבלות". ומעתה חזרה למקומה השאלה, מדוע נצרכו שני לימודים **שונים** לאיסור הלימוד לאָבֿל [האנק דום] ובתשעה באב [פקודי ה' ישרים משמחי לב], והרי לכאורה אין כל נפק"מ ביניהם.

על קושיא זו עמד הגרי"ד סולובייצ'יק (שיעורי הרב, עניני תשעה באב סימן כ) ותיירץ: "והנראה בזה דהנה קיי"ל בשו"ע שמותר לאָבֿל **לשמוע** קריאת התורה (יו"ד סי' שצג ס"ג) אך אסור לו **לעלות** לתורה (יו"ד סי' שפד ס"ב), וצ"ע מה בין זה לזה. ונראה שאין איסור לאבֿל לשמוע קריאת התורה, מפני שהוא חלק מסדר היום, וכל שהוא מסדר היום לא נכלל באיסור תלמוד תורה, וכמו שכתב הרמב"ן (תורת האדם עמ' רנו) ונפסק להלכה בשו"ע (או"ח סי' תקנד סע' ד). והיינו טעמא מפני שיסוד איסור תלמוד תורה לאבֿל הוא משום דפקודי ה' ישרים משמחי לב, וכל שרגיל לעשות מידי יום אינו משמח את הלב כל כך. ומה שאסור לו לאבֿל לעלות לתורה, היינו מפני **שיש איסור מיוחד לאבֿל ללמד תורה לאחרים**. ואף על פי שרק הקורא בתורה מלמד תורה לאחרים, ובזמן הזה העולה אינו קורא. מכל מקום אף העולה לתורה נקרא בעל קריאה מדין שומע כעונה, וממילא חשיב על פי דין כמלמד תורה לאחרים. ומשום הכי אף דקריאת התורה היא חלק מסדר היום, מכל מקום אין היתר לאבֿל אלא לשמוע את הקריאה, מפני שזה הוי כלימוד התורה בינו לבין עצמו, אבל לא להיות עולה לתורה, מפני שהוי בכלל לימוד תורה לאחרים. וצ"ע דמנא לן איסור חדש ללמד תורה לאחרים.

ואפשר לומר שזהו הנלמד מ"האנק דום" דמיניה ילפינן גם איסור שאילת שלום. ואע"ג שלא ילפינן ב' דינים מחד קרא, הכא תרוויהו חדא ענינא נינהו, דהיינו ניהוג אבילות לענין התייחסות האבֿל וזיקתו לבני אדם אחרים נמצא דאולי לעולם האיסור לאבֿל ללמוד תורה בינו לבין עצמו ילפינן מ'משמחי לב', ורק האיסור ללמד תורה לאחרים ילפינן מ'האנק דום'. ומהאי טעמא נראה דאפילו לדעת רבינו יעקב שמתיר לאָבֿל לקרות לעצמו בחלקי התורה שאינם משמחים את הלב, כגון בסדר היום שהוא רגיל בו או בדברים הרעים, מכל מקום אסור לו ללמד לאחרים אפילו בדברים אלו".

ומבואר בדברי הגרי"ד שאמנם בעצם האיסור ללמוד תורה, אין הבדל בין תשעה באב ואָבֿל בימי אבלותו, ושניהם נלמדים מהפסוק 'פקודי ה' ישרים משמחי לב'. אולם על אָבֿל יש איסור נוסף, ללמד תורה לאחרים, הנלמד מהפסוק 'האנק דום', ומחמת איסור זה נאסר על אָבֿל **לעלות לתורה** בימי אבלותו [ואילו לכל אדם אין כל איסור לעלות לתורה בתשעה באב, בין בתפילת שחרית ובין בתפילת מנחה]. ומדבריו נראה כי גם בתשעה באב אין היתר לאָבֿל לעלות לתורה, בגלל האיסור ללמד תורה לאחרים.

ברם בשערי תשובה (או"ח סי' תקנד ס"א א) הביא את דברי החיד"א בספרו מחזיק ברכה שכתב בשם ספר בית יהודה "מי שהחזיק לעלות לתורה בתשעה באב ונעשה אָבֿל, מותר לעלות לתורה **שחרית**, כיון דהוי דברים הרעים וכולי עלמא אסירי בתורה כמוהו". והמחזיק ברכה עצמו כתב: "פשוט שיכול לעלות לתורה ולהפטיר, ומשמע דאף שלא החזיק לעלות לספר תורה בתשעה באב הדין כן". ובכף החיים (שם ס"ק נה) הכריע כדעת החיד"א: "מותר לאָבֿל לעלות לתורה ולקרות ההפטרה [בתשעה באב בשחרית] שהרי כולם אבילים הם". ומבואר בדבריהם, שאין איסור לאָבֿל לעלות לתורה בתשעה באב **בשחרית**.

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

והוסיף בכף החיים (שם ס"ק נו) "ואם נמצא שם **במנחה**, אסור לעלות לספר תורה ולהפטיר". ומעתה עלה בידינו, הבדל נוסף בין קריאת התורה בתשעה באב בשחרית לקריאה במנחה, לדעת החיד"א וכף החיים, לענין אֶבֶל שעולה לתורה בתשעה באב בשחרית ולא במנחה, וצ"ע טעם ההבדל.

• • •

תקנות קריאת התורה בשבת ובימי שני וחמישי וגדרי חוב הקריאה בהן

ד. במסכת בבא קמא (פב, א) מובא, כי אחת מעשר התקנות שתיקן עזרא הסופר היתה "שקורין במנחה בשבת, וקורין בשני וחמישי". הקשתה על כך הגמרא: "והא מעיקרא הוה מיתקנא, דתניא (שמות טו, כב) וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיהו נה, א) הוי כל צמא לכו למים, כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו, עמדו **נביאים שביניהם** ותיקנו להם שיהיו קורין **בשבת**, ומפסיקין באחד בשבת, וקורין **בשני**, ומפסיקין שלישי ורביעי, וקורין **בחמישי**, ומפסיקין ערב שבת, כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה". ומבואר איפוא, כי התקנה לקרוא בתורה בשבת במנחה ובימי שני וחמישי היתה כבר מזמנו של משה רבנו, שנים רבות לפני עזרא. ותירצה הגמרא, שתקנת עזרא היתה תוספת לתקנות של משה רבינו, במה שיהיו קוראים בשני וחמישי ושבת **שלושה בני אדם**, וכן **שלא יקראו בכל פעם פחות מעשרה פסוקים**.

ברם הרי"ף במסכת מגילה (יג, א בדפי הרי"ף) כתב, וז"ל: "ירושלמי (מגילה פ"ד ה"א) משה תיקן [לישראל שיהיו קוראים בתורה] בראשי חדשים ושבת וימים טובים וחול המועד, ועזרא תיקן בשני וחמישי ובמנחה". ואמנם המג"א (או"ח סימן קלה ס"ק א) הקשה על פשטות משמעות דברי הרי"ף, שעזרא תיקן את עיקר קריאת התורה בשני וחמישי ושבת במנחה, מהמפורש בגמרא בבבא קמא שהתקנה היתה כבר מזמנו של משה רבנו, וכתב ליישב: "והא דכתב הרי"ף שעזרא תיקן בשני וחמישי, היינו מנין הקוראים, כדאיתא בגמרא [בבא קמא שם] ואם כן משה תיקן מנין הקוראים בשבת וביום טוב וראש חודש וחול המועד, וכן משמע ברמב"ם".

וכוונתו לדברי הרמב"ם בהלכות תפילה (פרק יב הלכה א) שכתב: "משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית, כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא **שמיעת תורה**. ועזרא תיקן שיהיו קורין כן במנחה בכל שבת משום יושבי קרנות, וגם הוא תיקן שיהיו קורין בשני ובחמישי שלשה בני אדם, ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים". ומשמע מדברי הרמב"ם, שעיקר תקנת הקריאה בתורה בשני וחמישי היתה של משה רבנו ולא של עזרא, ועזרא רק תיקן שיעלו לתורה בקריאה זו שלשה בני אדם, ושלא יקראו בכל פעם פחות מעשרה פסוקים. ולמד מכך המג"א, שמסתמא כן היא גם דעת הרי"ף.

אולם בהגהות רבי עקיבא אייגר על גליון השו"ע (שם) ציין על דברי המג"א את לשון הרי"ף על פי הירושלמי. ומשמע שכוונתו לקיים את דברי הרי"ף כפשטותם [בניגוד להבנת המג"א בדעת הרי"ף], והיינו שיש לפנינו שתי תקנות נפרדות לקריאת התורה: האחת, על ידי **משה רבנו - לקרוא בתורה מידי שבת**. והשניה, על ידי **עזרא - לקרוא בתורה בימי שני וחמישי ובשבת במנחה**. ואולי לדעת רעק"א, סבר הרי"ף שנחלקו הבבלי והירושלמי מי תיקן את קריאת התורה בשני וחמישי, לדעת הבבלי התקנה היתה מימות משה רבנו, ואילו לדעת הירושלמי עזרא תיקן זאת. והכריע הרי"ף כדעת הירושלמי.

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

והנה בעיקר דברי הרמב"ם שהתקנה לקרוא בתורה בשני וחמישי היא כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא "שמיעת התורה" יש לעיין, שהרי כידוע המצוה היא "תלמוד תורה", דהיינו לימוד התורה, ומהו גדר זה של הקריאה משום "שמיעת התורה".

ה. ומתוך כך רציתי לחדש כי טעמן של תקנות אלו חלוק במהותן: תקנת משה רבנו היתה מדין "שמיעת התורה", ולא מדין "לימוד תורה". שכן מטרת התקנה היתה "לקרות התורה בפרשיותיה ולהשלימה וכו' כדי להשלימה לעם מצוות וחוקים" (משנה ברורה סי' קלה ס"ק ח בשם האור זרוע). ומתבאר שעיקר מטרת התקנה היה כדי שישמעו את הקריאה.

ובביאור הדברים הוסיף הגרי"ד סולובייצ'יק (שיעורים לזכר אבא מארי, ח"א עמ' קפד) "תקנת משה רבנו באה לאפשר לישראל לשבור צמאם, ולהתעטר בדברי תורה, ולהיות יודעי שמו על ידי קריאה, אף אם היא נטולת הבנה. ולימוד המחייב של קריאת התורה הוא לא מצות לימוד, כי אם מצות קידוש הגברא על ידי תלמוד תורה. וזה מה שהוסיף הרמב"ם [המובא לעיל] על לשון הברייתא וכתב "שלא ישהו שלשה ימים בלי שמיעת תורה", תקנתו התמקדה בקריאה ושמיעת הדברים, ולא בהבנתם, קידוש הגברא הוא העיקר".

ותקנה זו נתקנה לא רק בשבתות, כדי להשלים את סדר קריאת התורה, אלא גם בכל מועד ומועד, כדברי המשנה (מגילה פ"ג מ"ה) "בפסח קורין בפרשת מועדות של תורת כהנים, בעצרת שבעה שבועות, בראש השנה בחדש השביעי באחד לחדש, ביום הכפורים אחרי מות. ביום טוב הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים, ובשאר כל ימות החג בקרבנות החג. בחנוכה בנשיאים, בפורים ויבא עמלק, בראשי חדשים ובראשי חדשיכם, שנאמר (ויקרא כג, מד) וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, מצוותן שיהיו קורין כל אחד ואחד בזמנו". ופירש רש"י (מגילה ל, ב) "שמצוה לקרות ביום המועד מענייני המועדות". דהיינו כל הקריאות שהוזכרו במשנה היו בכלל תקנת משה לקרוא במועדים מענייני היום והכל בשביל 'שמיעת התורה' כלשון הרמב"ם הנ"ל. ומבואר בזה, כי משה רבנו תיקן לישראל שיקראו בתורה מידי שבת ומועד, ו"תקנתו התמקדה בקריאה ושמיעת הדברים, ולא בהבנתם", כדי שבני ישראל יהיו תמיד ב"אורה תורנית" של שמיעת דברי תורה.

ואילו תקנת עזרא היתה מדין "לימוד התורה", וכמובא בגמרא שהטעם לתקנה היה שלא ישהו שלשה ימים בלא תורה. ו"לימוד" תורה פירושו לימוד בעיון להבין התורה לעומקה, ואין די ב"קריאה" גרידא ללא הבנה. כדברי רש"י בביאור דברי הגמרא בקידושין (ל, א) "תנו רבנן, ושננתם, שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאל לך אדם בדבר אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור לו מיד", ופרש"י: "יהו מחודדין בפיו, חזור עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם לא תצטרך לגמגם אלא שתוכל לומר מיד". ומבואר כי שינון ולימוד התורה הוא הבנה בעומק הדברים.

ו. והנה כתב הרמ"א בדיני אבלות בשבת (יו"ד סי' ת ס' א) "אם הכהן אֶבֶל ואין כהן אחר בבית הכנסת, מותר לקרותו לתורה, אבל בענין אחר אסור". אולם בדיני איסור אֶבֶל בלימוד תורה (יו"ד סי' שפד ס' ב) כתב מרן המחבר: "אם האֶבֶל כהן ואין בבית הכנסת כהן אחר, אסור לו לעלות לתורה". והקשה הב"ח (סימן שפד ס"ק ב) "תימה דבסימן ת' בדין שבת כתב הרב [הרמ"א] בהגהות שלחן ערוך, דבאין שם כהן אחר אלא הוא, מותר לקרותו, וכאן [בסימן שפד] לא כתב כלום".

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

אך לפי האמור לעיל מיושבים היטב דברי הרמ"א, שהרי תקנות קריאת התורה בשבת ובימי שני וחמישי חלוקות ביסודן, ובעוד שבשבת עיקר התקנה היא משום שמיעת התורה, הרי שבימי שני וחמישי היא מדין לימוד התורה. ואם כן לפי המבואר לעיל [אות ג] מדברי הגרי"ד, כי טעם האיסור לאַבֵּל לעלות לתורה נובע מחמת האיסור שיש לאַבֵּל ללמוד תורה לאחרים, יש לומר כי רק בשבת, הואיל וקריאת התורה אינה מדין לימוד התורה אלא היא משום שמיעת התורה, נקט הרמ"א שאם אין כהן אחר בבית הכנסת, רשאי האַבֵּל לעלות לתורה, שכן בעלייתו לתורה בשבת אין איסור לימוד תורה לאחרים. משא"כ בימי שני וחמישי, שגדר קריאת התורה מדין לימוד התורה, הסכים הרמ"א לדברי מרן המחבר שאין לכהן אַבֵּל לעלות לתורה בשום פנים ואופן, אפילו אם אין כהן אחר בבית הכנסת, מכיון שקריאת התורה היא מדין לימוד התורה, ולאבֵּל אסור ללמוד תורה לאחרים, ולכן לא השיג על דבריו.

ז. ובמסכת סופרים (פרק יח) אמרו: "בשבת, הנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים", וכתב בערוך השלחן (או"ח סי' רפב אות יא) על דברים אלו "דלא חיוב גמור קאמר, אלא דומיא דתינוקות, שהרי פטורה מתלמוד תורה, ועוד דאין לך זמן גרמא יותר מזו". אולם לפי האמור, כוונת הדברים לכך כי בשבת הנשים בכלל תקנה זו, היות ותקנת קריאת התורה אינה מדין לימוד התורה, אלא משום שמיעת התורה, ולכן אע"פ שנשים אינן מחוייבות בלימוד התורה, אך ודאי שיש להם שייכות בתקנה להיות בתוך "אווירה תורנית" של שמיעת דברי תורה.

ומובנים דברי המסכת סופרים בהמשך שם: "טף למה הוא בא כדי ליתן שכר למביאיהן [לשון הכתוב בפרשת הקהל], מכאן נהגו בנות ישראל קטנות לבוא לבתי כנסיות כדי ליתן שכר למביאיהן, והן לקבל שכר". ומבואר שיש שכר בהבאת ילדות קטנות לבית הכנסת בשבת לשמוע את קריאת התורה, הן למי שמביא אותן, והן לבנות עצמן. ולכאורה לא מובן איזה שכר שייך לבנות קטנות, שאינן מצוות בלימוד התורה. אולם לפי האמור הדברים מוטעמים, שהרי גדר תקנת קריאת התורה הן בשבת והן בקריאת 'ויקהל' אינו מדין לימוד התורה, אלא משום שמיעת התורה, ובזה שייכות גם בנות קטנות, שאמנם אינן מחוייבות בלימוד התורה, אך ודאי מקבלות שכר על הימצאותן בבית הכנסת בתוך "אווירה תורנית" של שמיעת דברי תורה.

והנה בזמן שבו יש שינוי בין קריאת התורה בארץ ישראל לקריאת התורה בחו"ל, כגון שבת שקורין בחו"ל פרשת נשא ובארץ ישראל פרשת בהעלותך, נשאלת השאלה מה הדין בבן ארץ ישראל שנסע לחו"ל ושהה בשבת בחו"ל ושמע פרשת נשא, וכשחזר לאחר מכן לארץ ישראל, נמצא שהפסיד שמיעת פרשת בהעלותך שכן בשבת שלאחר מכן קוראים באר"י פרשת שלח, האם יש עליו חיוב לקרוא בתורה פרשת בהעלותך. וכן נשאלת השאלה האם בני חו"ל צריכים לקרוא בארץ ישראל את הקריאה שקוראים בה באותה שבת בחו"ל. ובספר יום טוב שני כהלכתו (פרק ט הערה מב) הביא בשם הגרי"ש אלישיב שבן ארץ ישראל ששהה בחו"ל ביום טוב שני שחל להיות בשבת, ובארץ ישראל קראו הפרשה כסדר הפרשיות ובחו"ל קראו קריאת יו"ט, ואחר כך בא לא"י ונמצא שחסר לו הפרשה שקראו בשבת בא"י, כאשר מגיע לארץ ישראל יש לו להשתדל לשמוע הקריאה שחסרה לו אף שאינו חיוב גמור. וכן לאידך גיסא, מביא בספר יום טוב שני כהלכתו (שם הערה מא) בשם הגרש"ז אויערבך שבשנים שבהם אין השתוות בין קריאת פרשיות השבוע בארץ ישראל ובחו"ל, אין בני חו"ל הנמצאים בא"י חייבים לעשות מניינים לעצמם ולקרוא כפי סדר הקריאה שבחו"ל.

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

ולא מובן מדוע אין כל התייחסות בדברי הפוסקים לשאלה, מה יעשו בני חו"ל בימי שני וחמישי של אותו שבוע, שהרי לכאורה עליהם לקרוא בימים אלו בפרשת השבוע שהם מחוייבים בה. אולם לפי האמור הדברים מובנים, שהרי גדר קריאת התורה בימי שני וחמישי הוא מתקנת עזרא, מדין **לימוד התורה**, ואם כן אין נפק"מ אם קראו בפרשה אחרת אף שאינם מחוייבים בו, מכיון שסוף כל סוף נתקיימה התקנה ללמוד, ואין הבדל איזה פרשה בתורה למדו. ולכן לא דנו הפוסקים בשאלה זו. ורק בקריאת התורה בשבת, שגדר הקריאה משום שמיעת התורה על מנת להשלים את סדר קריאת התורה, יש מקום לדון איזה פרשה צריכים בני חו"ל לקרוא.

• • •

תקנת קריאת התורה בתענית ציבור - מדין בקשת סליחות ותשובה

ח. קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב לא הוזכרה כלל, לא בתקנת משה ולא בתקנת עזרא. וכתב הפרי מגדים (אשל אברהם, או"ח פתיחה לסימן קלה) "ובתענית שקורין, הוא **מתקנת הגמרא**", ומבאר בדבריו שקריאת התורה בתעניות היא תקנה חדשה של חז"ל מזמן הגמרא. ויש לעיין האם גדר תקנה זו כתקנת משה רבנו, משום **שמיעת התורה**, או כתקנת עזרא, מדין **לימוד התורה**. וביותר צריך עיון, היאך יכלו חכמי התלמוד לדחות בתקנת קריאת התורה בתענית, את תקנת עזרא לקרוא בתורה בימי שני וחמישי בשחרית, ולקרוא את פרשת 'ויחל' ולא את פרשת השבוע, כמפורש בשו"ע (או"ח סי' תקסו סעי' א) "וקורין 'ויחל' בשחרית ובמנחה, בין שחל בשני וחמישי בין שחל בשאר הימים".

ונראה כי התקנה לקרוא בתורה בתעניות, שונה במהותה והגדרתה מתקנות קריאת התורה של משה רבנו ועזרא הסופר, כי היתה זו תקנת חכמי התלמוד לקרוא בתורה בתענית **כחלק מדיני התענית**, מדין **בקשת סליחות ותשובה**, ונכללה בתקנת חז"ל להתענות בתעניות ציבור "מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה" (רמב"ם הלכות תעניות פ"ה ה"א).

גדר זה למדתי מדברי הגרי"ד סולביצ'יק המובאים בספר שיעורי הרב (ענייני תשעה באב סימן לב) בהסבר הטעם מדוע אין אומרים קדיש בתענית בין הקריאה להפטרה, בשונה מקריאת התורה בכל שבתות השנה: "שהרי עיקר הטעם שקורין ויחל במנחה של תענית ציבור הוא מפני שיש בה הי"ג מדות שהם עיקר **ענין סליחות**, ועל ידי זה אנו עומדים בתפילת תענית מתוך סליחות. אבל אם נאמר קדיש בין קריאת התורה לקריאת ההפטרה ממילא יתבטל הצירוף בין התפילה לבין קריאת התורה, ולא יהיה נחשב כעמידה בתפילה מתוך סליחות". ומבאר בדבריו שקריאת התורה בתעניות היא חלק מבקשת הסליחות והתשובה שצריך לנהוג בהם בעת התענית.

ומטעם זה נהגו ה**ציבור** לומר את פסוקי י"ג מידות בקריאת התורה בתענית, כמובא בערוך השלחן (תקסו סעי' ג) "ונוהגים הציבור כשמגיע הקורא לשוב מחרון אפך צועקין שוב וגו' **שזהו כעניין בקשה** שישב הקב"ה מחרון אפו. וכן כשהקורא מגיע לויעבור צועקין הציבור ה' ה' וגו', כדי להזכיר הי"ג מדות, והקורא חוזר וקורא. וכן בהגיעו לוסלחת לעונינו, גם כן מפני **שזהו גם כן בקשה ותחנה שיסלח לעונונו**". ומוסיף ערוך השלחן לבאר כי זו הסיבה לקריאת הפטרת 'דרשו ה' בהמצא' בתעניות: "יראה לי הטעם משום דבתענית ציבור מתוודים בסוף היום, כדאיתא בתענית (יב, ב) וכמו שעשו עזרא ונחמיה, ככתוב בנחמיה (פרק ט). ולכן קורין דרשו ד' בהמצאו להורות לעשות תשובה".

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

ומשמע איפוא, כי תקנת קריאת התורה בתענית אינה בגדר של שמיעת התורה או לימוד התורה, אלא בגדר של אמירת סליחות ותחינות וסדר עשיית תשובה, כחלק מדיני התענית. ולכן אין זה קשה היאך יכלו חכמי התלמוד לדחות בתקנת קריאת התורה בתענית, את תקנת עזרא לקרוא בתורה בימי שני וחמישי, שכן קריאת התורה בתענית נכללת כחלק בלתי נפרד מתקנת חז"ל להתענות על הצרות שאירעו לעם ישראל, על מנת לשוב בתשובה שלימה.

גדר קריאת התורה בתשעה באב בשחרית - 'מעין המאורע'

ט. ונראה כי הדברים שנתבארו לעיל בגדר קריאת התורה בתענית ציבור, שהוא מדין בקשת סליחות ותשובה, נכונים גם לקריאת התורה בתשעה באב **במנחה**. ולכן קריאת התורה בתשעה באב במנחה היא בפרשת 'ויחל' והפטרה היא 'דרשו ה' בהמצאו', כמו במנחה בכל תענית ציבור. אך גדר הקריאה בתשעה באב **בשחרית** שונה, והוא בגדר של קריאה 'מעין המאורע', כדברי הלבוש (או"ח סי' תקנ"ד סעי' ד) "ומה שקורין בתורה **מעין המאורע** כגון פרשת 'כי תוליד בנים' והפטרה דיומא אסוף אסיפם, מותר לחזור אותה פרשה ביחיד" [ואין בזה איסור ללמוד תורה בתשעה באב]. ומשמע מדבריו, שגדר קריאת פרשת 'כי תוליד בנים' בתשעה באב **בשחרית**, הוא כגדר הקריאה בכל מועדי השנה 'מעין המאורע'. ובהטעמת הדבר יש לומר על פי המבואר בדברי חז"ל שיש לתשעה באב דין 'מועד', כלשון הכתוב (איכה א, טו) 'קָרָא עָלַי מוֹעֵד', כפי שנפסק בשו"ע (או"ח סי' תקנ"ט סעי' ד) "אין אומרים תחנון בתשעה באב ואין נופלים על פניהם משום דמקרי מועד". ונראה לפי זה, כי קריאת התורה בתשעה באב **בשחרית** נכללת בתקנת משה רבנו לקרוא בתורה בשבתות ומועדי השנה, שהיא משום **שמיעת התורה**, כדי שבני ישראל יהיו תמיד ב"אזכרה תורנית" של שמיעת דברי תורה, כמבואר לעיל. ואילו קריאת התורה בתשעה באב **במנחה** היא חלק מדיני התענית, ובקשת הסליחות והתשובה שיש לעשות באופן מיוחד בימי התענית.

י. ובזה נפשט ספקו של רבי בצלאל ז'ולטי, רבה של ירושלים, בספרו משנת יעבץ (מועדים סימן מט) האם קריאת התורה בפרשת 'כי תוליד בנים' בשחרית בתשעה באב היא מחמת **התענית**, או משום **קדושת היום**, כדבריו: "ויש להסתפק בקריאת שחרית של תשעה באב שקורין כי תוליד בנים, אם זה קריאה מדין **התענית** של תשעה באב, רק שבכל תענית קורין ויחל, ובתענית תשעה באב קורין כי תוליד בנים. או אפשר לומר שקריאת כי תוליד בנים בשחרית של תשעה באב היא לא קריאה של תענית, אלא שהיא קריאה מחמת **חובת היום של תשעה באב**, שהרי תשעה באב מלבד שהוא יום תענית הרי נהג בו גם דיני אבילות, ואם כן מחמת חובת היום של תשעה באב קורין בו בשחרית כי תוליד בנים". וכתב הרב ז'ולטי: "ויש בזה נפק"מ לדינא, דכתב בשו"ת רעק"א (סימן כד) וז"ל, חולה שצוה עליו הרופא לאכול ביום הכיפורים והיו מתפללים בחדרו וקראו אותו לתורה, ולא נסתפקתי בזה וצויתיו לעלות, כי בפשוטו כי הקריאה ביום הכיפורים מחמת **קדושת היום**, כמו בשאר יו"ט ושבת, ואם כן גם מי שאינו מתענה יכול לעלות. אך היו רוצים לקרות אותו גם במנחה, ובזה נסתפקתי אם קריאת התורה במנחה הוי משום **תענית**, אלא דבשאר תענית קוראים ויחל, וביום הכיפורים קוראים בפרשת עריות, ואם כן אינו מתענה אינו יכול לעלות, או דגם קריאה זו מחמת **קדושת היום** לקרות גם במנחה כמו בשבת ויכול גם אינו מתענה לעלות, וצ"ע לדינא, עכ"ל רעק"א. ולפי זה נמצא שאם נאמר שקריאת 'כי תוליד בנים'

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

בשחרית של תשעה באב היא קריאה של **תענית**, אם כן מי שאינו מתענה, אינו יכול לעלות לתורה. אבל אם נאמר שקריאת כי תוליד בנים בשחרית של תשעה באב היא קריאה מחמת **חובת היום** של תשעה באב, אם כן הרי היא כקריאה של שחרית ביום הכיפורים שהיא מחמת קדושת היום, שאפילו מי שאינו מתענה יכול לעלות לתורה".

ולפי האמור לעיל, נמצא כי בזה גופא טמון ההבדל בין קריאת התורה בתשעה באב **בשחרית** לקריאה **במנחה**. ובעוד שקריאת התורה בתשעה באב **במנחה** היא חלק מדיני **התענית**, ובקשת הסליחות והתשובה שיש לעשות באופן מיוחד בימי התענית, ולכן מי שאינו מתענה, לא יוכל לעלות לתורה בקריאה זו. הרי שקריאת התורה **בשחרית** היא כגדר הקריאה בכל מועדי השנה '**מעין המאורע**', ובאה מחמת **קדושת היום**, ולכן גם מי שאינו מתענה, יוכל לעלות לתורה בקריאה זו.

[עם זאת, יצוין כי בשיעור בענין **בעל קורא בצום** הבאנו את שיטת החתם סופר (ח"א סימן קנז) שמאחר ותשעה באב הוא "יום שנתחייב בקריאת התורה **שחרית ומנחה**", לכן אפילו מי שאינו מתענה בו לא יצא מכלל חיוב זה "**דיומא קא גרים**", ורשאי לעלות לתורה. ומפורש בדבריו, שגם קריאת התורה **במנחה** בתשעה באב היא משום **חובת היום**, ולכן לדעתו אפילו אם **כל הציבור** אינו מתענה, מחוייבים בקריאת התורה בגלל **היום**, וצ"ע].

נמצא מעתה ג' תקנות בקריאת התורה:

[א] תקנת משה רבנו לקרוא בתורה בשבתות ובמועדים **מעין המאורע**, וגדר הקריאה משום **שמיעת התורה**, כדי שבני ישראל יהיו תמיד ב"אזירה תורנית" של שמיעת דברי תורה.

[ב] תקנת עזרא לקרוא בתורה בימי שני וחמישי, מדין **לימוד התורה**.

[ג] תקנה מימי הגמרא לקרוא בתעניות, כחלק מדיני **התענית**, וגדר הקריאה כבקשת סליחות ותשובה.

ובתשעה באב, חלוק גדר הקריאה **בשחרית** שהוא **מעין המאורע** ומשום **שמיעת התורה**, מדין הקריאה **במנחה**, שהוא מדיני **התענית**, משום **בקשת סליחה ותשובה**.

מעתה סלולה הדרך לבאר את החילוקים בין קריאת התורה בתשעה באב לקריאת התורה בשאר התעניות, שנתבארו בתחילת הדברים.

קריאת התורה וההפטרה בשחרית בתשעה באב שונה מכל התעניות

יא. ראשית, מובן מדוע בתשעה באב בשחרית, קוראים בתורה בפרשת 'כי תוליד בנים', ומפטירין בספר ירמיהו 'אסף אסיפם', לעומת שאר התעניות שקוראים פרשת 'ויחל משה' ומפטירין בנביא 'דרשו ה' בהמצאו'.

שהרי נתבאר לעיל כי גדר קריאת התורה בשחרית אינו מחמת התענית, אלא משום חובת היום 'מעין המאורע', ועל כן גם ההפטרה היא 'מעין המאורע'. ולכן אין מפטירין בהפטרת 'דרשו ה' בהמצאו', שעניינה "להורות לעשות תשובה", כדברי ערוך השלחן המובא לעיל [אות ז], אלא בספר ירמיהו בפרשת 'אסף אסיפם', שהוא מעניינו של יום תשעה באב.

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

ואילו הפטרת 'דרשו את ה' בהמצאו', נקראת רק בעת קריאה בתורה שהיא מדיני **התענית**, כבכל **תענית ציבור**, ובתשעה באב **במנחה**, שגדר הקריאה בזמנים אלו הוא מדין **התענית** ולא משום **חובת היום**.

וכן מובן מדוע רק בתשעה באב בשחרית מפטירין בנביא, ולא כבשאר תעניות. מכיון שההפטרה בתשעה באב היא חלק מהקריאה של חובת היום, משא"כ בכל תענית בשחרית, שהקריאה היא רק משום התענית, מדין הסליחות וכדי לשוב בתשובה, ולכן די במה שמפטירין במנחה בהפטרת 'דרשו ה' בהמצאו' כדי "להורות לעשות תשובה", ואין צורך לעשות כן גם בשחרית.

טעה בקריאת התורה בתשעה באב ובתעניות וקרא בפרשת השבוע

יב. ומבואר מדוע כאשר טעו וקראו בשבת במנחה או בימי שני וחמישי קריאה שאינה מתאימה לפרשת השבוע, אין צריך לחזור ולקרוא. שהרי גדר קריאת התורה בימי שני וחמישי הוא מתקנת עזרא, מדין **לימוד התורה**. ולכן מובן שאם טעו בתענית וקראו את פרשת השבוע, אין צורך לחזור, מכיון שסוף כל סוף נתקיימה התקנה ללימוד תורה, ואין הבדל איזה פרשה בתורה למדו.

וכמו כן כאשר קרא **בתענית בשחרית** בטעות קריאת יום שני וחמישי, אינו חוזר לקרוא את קריאת התענית, שהרי הטעם שצריך לקרוא בתענית את קריאת 'ויחל' הוא מדין התענית כדי לשוב בתשובה, ואם כן יש לומר שמאחר ויקרא במנחה את קריאת 'ויחל' ויקיים את חובתו, אין צריך לחזור ולקרוא בשחרית פרשה זו, ודי במה שקרא בפרשת השבוע, וקיים את תקנת עזרא לקרוא בתורה בימים אלו משום לימוד התורה.

מה שאין כן אם טעה בקריאת התורה **בשחרית בתשעה באב**, היות וגדר קריאה זו אינו מחמת התענית, אלא משום **חובת היום** לקרוא 'מעין המאורע', כאשר טעה ולא קרא קריאה זו, יש לחזור ולקוראה, כדין הטועה בקריאת התורה **בשבת**, שצריך לחזור ולקרוא את הפרשה הנכונה.

עליית אָבֵל בתשעה באב בשחרית ובמנחה

יג. ומובן מדוע אָבֵל עולה לתורה בתשעה באב בשחרית ולא במנחה, שהרי גדר קריאת התורה בשחרית הוא משום **חובת היום** לקרוא 'מעין המאורע', כקריאת התורה בשבת וביום טוב. ולעיל [אות ו] נתבאר פסק הרמ"א שאם אין כהן אחר בבית הכנסת, רשאי גם כהן אָבֵל לעלות לתורה, כי האָבֵל אינו עולה לתורה מחמת האיסור שיש לו **ללמד תורה לאחרים**, ולכן הואיל ובשבת קריאת התורה אינה מדין **לימוד התורה** אלא משום **שמיעת התורה**, נקט הרמ"א שאם אין כהן אחר בבית הכנסת, רשאי האָבֵל לעלות לתורה, שכן בעלייתו לתורה בשבת אין איסור **לימוד תורה לאחרים**.

ומעתה יש לומר ולחדש, כי גם בקריאת התורה בשחרית בתשעה באב, היות וגדר הקריאה משום **חובת היום** לקרוא 'מעין המאורע', רשאי האָבֵל לעלות לתורה, שכן אין בעלייתו איסור **לימוד תורה לאחרים**, שהרי הקריאה אינה מדין **לימוד התורה** אלא משום **שמיעת התורה**.

ברם הקריאה בתשעה באב במנחה, גדרה משום **חובת תענית**, ולכן אין לאָבֵל לעלות לתורה, וזאת על פי המבואר בדברי הלבוש (או"ח סי' קלא סע' ד) שאין נפילת אפים בבית האָבֵל "כי הטעם בבית האבל כטעם שאין נפילת אפים בלילה, שלא להגביר כח הדין ח"ו, כי האבל כבר מידת הדין מתוח כנגדו, והוי כמו קיצוץ ח"ו". ומבואר שעל האָבֵל מתוחה מידת הדין, כמפורש בשו"ע (יו"ד סי' שצד סע' ד) "כל שלשה ימים יראה האָבֵל כאילו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה כאילו זקוף כנגדו בקרן זוית,

קריאת התורה בתעניות ובתשעה באב

משבעה ועד שלשים כאילו עוברת לפניו בשוק, וכל אותה השנה הדין מתוחה כנגד אותה משפחה". ובשל כך נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שפד סע' ג) כי בימי השבעה "אם אין שם מי שיתפלל להוציא את הרבים ידי חובתן, יכול האבל להתפלל להוציאן". ומשמע, שלכתחילה לא ראוי שהאָבֶל ישמש כש"ץ, והיינו כי מידת הדין מתוחה עליו, ואין הציבור מעוניין שאדם זה יהיה שלוחו [ניתכן שבגלל סיבה זו, אָבֶל בתוך י"ב חודש, אינו משמש כש"ץ בימים הנוראים].

ומעתה יש לומר, שבקריאת התורה **במנחה** בתשעה באב, מכיון שגדר הקריאה מחמת **התענית** כדי **לבקש סליחה ולשוב בתשובה**, אין להעלות את האָבֶל לתורה, מכיון שהציבור לא מעוניין שאדם אשר מידת הדין מתוחה עליו, יהיה שלוחם לבקש עבורם סליחה ולסייע להם לחזור בתשובה.